

До спеціалізованої вченої ради
Сумського державного університету

ВІДГУК

офіційної опонентки докторки економічних наук, професорки, директорки
Інституту післядипломної освіти Київського національного університету
імені Тараса Шевченка **Ткаченко Наталії Володимирівни**

на дисертацію **Сідельник Наталії Юріївни** «Розвиток страхування в
контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій», яка подана
на захист до разової спеціалізованої вченої ради у Сумському державному
університеті на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
07 Управління та адміністрування за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська
справа і страхування

1. Актуальність теми дослідження

Під впливом інноваційних соціально-економічних змін відбувається
масштабна трансформація різних видів страхування, зокрема
агрострахування, медичного і соціального страхування, кіберстрахування
тощо. Так, в країнах, що спеціалізуються на агровиробництві,
агрострахування є важливим інструментом захисту сільськогосподарських
виробників від ризиків природних катаклізмів, несприятливих погодних умов
тощо. Нові послуги та технології у сфері медичного страхування дозволяють
знижувати витрати, підвищувати якість медичних послуг, автоматизувати
процеси їх авторизації та підвищувати швидкість обробки заявок. Розвиток
соціального страхування набуває особливої актуальності особливо для
соціально незахищених категорій суспільства в умовах воєнних дій та
обумовлених цим значних соціальних дисбалансів, появи значущих розривів
на ринку праці тощо. Кіберстрахування є новим напрямком страхування, що є
відповіддю на зростаючі кіберзагрози та ефективним засобом втирмувати
стабільність бізнесу в умовах зростаючих масштабів кібератак.

Узагальнюючи дослідження світової та вітчизняної економічної думки з
питань розвитку страхування в умовах інноваційних соціально-економічних
трансформацій, можна зробити висновок, що вони носять фрагментарний
характер. Окремі теоретичні та прикладні аспекти агрострахування,
соціального і медичного страхування, кіберстрахування потребують пошуку
комплексних інноваційних рішень. Таким чином, тема дисертаційної роботи
Сідельник Н.Ю. є актуальною та має практичну цінність.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями

Тематика дисертаційної роботи відповідає Стратегії сталого розвитку
«Україна – 2030» (Указ Президента України № 5/ 201 від 12.01.2015 р.),
Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025 року (рішення Правління
Національного банку від 9 липня 2020 р.), Постанові Кабінету Міністрів

України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції» від 12.02.2022 р., Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021-2025 рр. (Наказ Міністерства соціальної політики №90 від 11.02.2022 р.), Програмі медичних гарантій 2022 (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р.), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України №447/2021 від 14.05.2021 р.), програми ЄС з інформаційно-комунікаційних технологій («Цифровий компас» COM(2021)00118 від 09.03.2021 р. та «Цифрова Європа» (DIGITAL) від 02.06.2021 р.) тощо.

Пропозиції авторки, представлені в дисертаційній роботі, враховані при виконанні науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Так, у звіті за темою «Інноваційні драйвери зростання макроекономічної стабільності країни» (номер д/р 0121U114396) представлені результати щодо визначення впливу рівня інноваційності країн на розвиток страхування в країнах Східної, Центральної Європи та Азії; за темою «Трансформація фінансової системи та стратегічні пріоритети її розвитку» (номер д/р 0121U114477) - щодо аналізу основних трендів розвитку ринку страхування України на прикладі страхових премій та виплат Life, Non-Life та перестраховування; за темою «Соціально-економічні виклики в умовах цифровізації суспільних відносин» (номер д/р 0121U114364) – щодо ідентифікації сили, напрямку та часових горизонтів впливу динаміки кількості страхових компаній, їх активів, страхових премій та виплат, премій, переданих перестраховикам, на поточний рівень соціального розвитку в Україні; за темою «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій в умовах діджиталізації» (номер д/р 0121U114570) - щодо обґрунтування впливу діджиталізації на розвиток страхових інновацій, зокрема, іншуртек та кіберстрахування.

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Положення, представлені у дисертації Сідельник Н.Ю., містять наукову новизну і підтверджують унікальність особистого внеску авторки у розвиток існуючих та розроблення нових науково-методичних підходів до розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій.

1. У дисертаційній роботі приділено особливу увагу розвитку теоретичних засад ідентифікації трендів зміни напрямків наукових досліджень та суспільного інтересу з питань розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій. У межах даного дослідження авторкою запропоновано використовувати комплексне поєднання бібліометричного та трендового аналізів, які проводились із використанням відповідних інструментаріїв – VOSviewer v. 1.6.10, Scopus Citation Overview tool та Google Trends. У результаті виявлено і формалізовано описано часові, структурно-змістовні, просторові закономірності розвитку страхування в цілому, а також іншуртек, кіберстрахування та інших страхових інновацій і технологій (С. 30-46, 169-183).

2. Набуло подальшого розвитку методичне підґрунтя визначення трендів розвитку страхового ринку країн ОЕСР. Авторкою запропоновано науково-обґрунтований алгоритм даного процесу. На першому кроці за допомогою методу описових статистик, динамічного та кореляційно-регресійного аналізів проведено формалізацію функціональних залежностей між окремими індикаторами розвитку страхового ринку країн ОЕСР. На другому кроці на основі використання методу адитивно-мультиплікативної згортки з урахуванням впливу вагових коефіцієнтів, визначених за допомогою факторного аналізу, побудовано інтегральний індикатор розвитку страхового ринку ОЕСР (С. 77-101).

3. Безумовну наукову цінність представляють удосконалені авторкою методичні засади дослідження впливу динамічних змін на страховому ринку на трансформацію соціального розвитку України. Новизна запропонованих удосконалень полягає у тому, що за допомогою векторного авторегресійного моделювання досліджувався вплив змін у розвитку страхування життя, ризикового страхування та перестраховування з урахуванням часових лагів на інтегральний індикатор соціального розвитку (його запропоновано розраховувати методом мультиплікативної згортки). Даний аналіз дозволив визначити не лише силу і напрям зв'язку, а і виявити часові горизонти прояву впливу на поточний рівень соціального розвитку динаміки кількості страхових компаній, їх активів, страхових премій та виплат, премій, переданих перестраховикам, а також результативності соціальних реформ, що були здійснені протягом попередніх трьох років (С. 106-125).

4. Удосконалений науково-методичний підхід до визначення напрямку та сили взаємозв'язку між рівнями розвитку агрострахування, аграрної галузі та продовольчої безпеки. Підхід авторки відрізняється від існуючих тим, що він побудований на основі одночасного застосування системи однофакторних та багатфакторних регресійних рівнянь, які є частиною структурного моделювання. У результаті проведеного дослідження виявлено, що є потреба у формуванні широкого пулу страховиків, окремого адміністратора, який буде працювати на державно-приватній основі, а також обов'язкового перестраховування ризиків аграрного пулу з подальшим залученням до цього процесу новоствореної державної перестрахової компанії (С. 125-141).

5. Дисертанткою удосконалено методичний інструментарій моделювання впливу рівня інноваційності країни на розвиток страхування. Даний інструментарій дозволяє формалізувати функціональний вплив рівня інноваційності країн на розвиток страхування в країнах Східної, Центральної Європи та Азії. Підхід авторки відрізняється від існуючих комплексним поєднанням тестів Бройша-Пагана та Хаусмана, методу головних компонент та панельного багатфакторного регресійного моделювання з випадковими ефектами (С. 183-200).

6. У напрямку розвитку кіберстрахування авторка запропонувала удосконалене науково-методичне аргументування потенціалу розвитку

кіберстрахування в світі. В межах композитного індикатора дисертантка запропонувала узагальнити кількісні та експертні характеристики очікувань та реакцій представників світового бізнесу у сфері кібербезпеки (методом нелінійної форми згортки на основі матричного підходу за методом Портера). Як висновок, дисертантка оцінила динамічні розриви, що існують між рівнем валових премій від кіберстрахування у світі та рівнем побудованого композитного індикатора потенціалу розвитку кіберстрахування (С. 200-217).

7. На особливу увагу заслуговує розроблений авторкою науково-методичний підхід щодо верифікації оптимальних взаємодій між зацікавленими сторонами в системі відносин «держава – страхові компанії – домогосподарства» в контексті розвитку добровільного медичного страхування в Україні. Даний підхід передбачає поєднання методів описових статистик, багатофакторного регресійного моделювання та імітаційних ігор з використанням ітераційного методу Брауна-Робінсона. У результаті отримано унікальні висновки щодо порогового рівня середньомісячного доходу домогосподарств, за якого максимізується участь українських домогосподарств в операціях медичного страхування, та обсягу економії державних витрат на охорону здоров'я, якого можна досягти за цієї умови (С. 141-165).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхні достовірність

Отримані в дисертації Сідельник Н.Ю. наукові положення, рекомендації та практичні висновки, є обґрунтованими та підтверджуються детальним аналізом відповідних літературних джерел (143 найменування). Кількісний і якісний склад проаналізованого списку наукових праць не викликає жодних сумнівів щодо рівня достовірності та обґрунтування представлених у дисертації наукових положень.

Ознайомившись із змістом та висновками дисертаційної роботи, можна зробити висновок, що мета повністю досягнута, а поставлені задачі цілком висвітлюють зміст роботи. Варто зазначити, що авторка для цього підбрала коректний набір методів, які представлені в логічній послідовності.

Для досягнення мети дослідження та проведення комплексного аналізу об'єкта та предмета дисертації використано такий набір загальних і спеціальних методів: бібліометричний та трендовий аналіз; метод описової статистики, динамічний та кореляційно-регресійний аналіз; метод адитивно-мультиплікативної згортки та факторний аналіз; багатофакторне регресійне моделювання та ітераційний метод Брауна-Робінсона; тести Бройша-Пагана та Хаусмана, метод головних компонент та панельне багатофакторне регресійне моделювання з випадковими ефектами, метод середніх та структурне моделювання; метод Портера. Практичні розрахунки та моделювання в роботі авторка здійснювала за допомогою програмного забезпечення VOSviewer v. 1.6.10, Scopus Citation Overview tool, Google Trends, STATISTICA 12, STATA 12, EViews та MS Excel.

Таким чином, отримані в дисертації висновки і рекомендації носять достовірний характер, що свідчить про достатній рівень обґрунтованості та достовірності одержаних наукових положень дисертації Сідельник Н.Ю.

5. Повнота відображення результатів дослідження в опублікованих наукових працях.

Представлена дисертація та наукові публікації Сідельник Н.Ю. дозволяють із впевненістю говорити про повноту висвітлення роботи в опублікованих 15 наукових працях загальним обсягом 7,02 друк. арк., із яких особисто авторці належить 5,9 друк арк., зокрема 1 підрозділ у колективній монографії, 9 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема, 1 – у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Web of Science та 1 – у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Scopus), 5 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Опубліковані наукові праці авторки у повній мірі розкривають суть і зміст наукових положень дисертації. У тих роботах, що були виконані у співавторстві із іншими науковцями, особистий доробок авторки представлений у повному обсязі. Кількісний та якісний склад опублікованих праць відповідає положенням Постанови Кабінету Міністрів України № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 22 січня 2022 року.

Дисертація містить логічно узгоджені положення, має коректну структуру побудови, є комплексною та включає обґрунтовані висновки та рекомендації. Також вона характеризується високим рівнем стилістичної якості подачі матеріалу, а також характеризується достатнім обсягом фактологічних, графічних та ілюстративних матеріалів, викладених в основному тексті роботи і додатках.

6. Значення дослідження для науки та практики, шляхи використання його результатів.

Запропоновані методичні засади обумовлюють можливість подальшого використання отриманих результатів як під час проведення подальших наукових досліджень, так і в реальній практичній діяльності. Так, результати дисертації дозволяють вирішувати важливі науково-практичні задачі за рахунок розвитку методичного інструментарію, теоретичних і методичних засад розвитку страхування в умовах соціально-економічних трансформацій.

Отримані авторкою положення і пропозиції можуть бути використані страховими компаніями – в процесі аналізу кон'юнктури страхового ринку і визначення конкурентної позиції на страховому ринку, для удосконалення внутрішніх страхових програм в контексті добровільного медичного страхування, агрострахування, страхування кіберризиків; Національною Асоціацією страховиків України – під час удосконалення кодексів та стандартів діяльності страхових компаній; органами державного регулювання, зокрема, Національним банком України – під час формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхування в Україні; Міністерством фінансів України – у процесі реформи фінансового

забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкового медичного страхування в Україні; Міністерством аграрної політики та продовольства України – під час формування загальнодержавної стратегії підтримки вітчизняних сільгоспвиробників в розрізі страхування ризиків від катастрофічних природних ризиків; Міністерством соціальної політики України – у процесі трансформації механізму соціальної підтримки населення в межах переходу від державної допомоги до особистого страхування; Міністерством цифрової трансформації України – під час роботи над розширенням функціоналу концепції «цифрової держави» в напрямку підвищення загального рівня страхової грамотності населення.

Варто відзначити, що результати формування системи забезпечення стійкості страхового ринку на основі узагальнення внутрішніх та зовнішніх загроз, а також аналізу сучасних тенденцій розвитку й прогнозуванню страхування Life, Non-Life та перестраховання в Україні упроваджено в діяльність ПРАТ Страхової компанії «Провідна» (довідка № 1112 від 10 серпня 2022 р.); щодо визначення оптимальних взаємодій між зацікавленими сторонами в системі відносин «держава – страхові компанії – домогосподарства» в контексті добровільного медичного страхування – у діяльність ПРАТ страхова компанія «VUSO» (довідка № 19-0778 від 22 серпня 2022 р.); щодо ідентифікації структурних зв'язків між динамікою розвитку агростраховання, аграрного сектору та рівнем продовольчої безпеки України – у діяльність Страхової Групи «ТАС» (довідка № 10 від 28 січня 2022 р.); щодо ідентифікації впливу розвитку Life, Non-Life та перестраховання на індикатори соціального розвитку домогосподарств України – у діяльність страхової компанії «УСГ» (довідка № 14/ 11-23/00001 від 10 лютого 2022 р.).

Результати дисертації використані вченими Сумського державного університету під час підготовки та викладання дисциплін «Страхування» за темою 8 «Особисте страхування» та «Фінанси страхових організацій» за темою 1 «Організація фінансів страхової компанії».

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За підсумками перевірки дисертації Сідельник Н.Ю. щодо наявності ознак академічної недоброчесності виявлено, що всі посилання на першоджерела є коректними (як для текстових, так і для ілюстративних запозичень), навмисного спотворення не виявлено. Тому можна впевнено стверджувати про відсутність порушень засад академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Сідельник Н.Ю., варто відзначити кілька дискусійних положень, недоліків і зауважень, які мають місце:

1. У підрозділі 1.2 авторка проводить аналіз основних трендів розвитку Life і Non-Life страхування та перестраховання. За допомогою ключових показників динаміки (абсолютний приріст, темпи росту та приросту) виявлено, що обсяги страхових премій та виплат для перерахованих видів страхування носять флюктуаційний характер і не

демонструють чітко вираженого тренду. Виникає запитання щодо коректності побудованих в роботі прогнозів для досліджуваних показників із урахуванням виявленої особливості.

2. Варто відзначити оригінальність запропонованого підходу до визначення інтегрального індикатора розвитку страхового ринку країн ОЕСР, який було побудовано на основі шести показників страхування (обсяг страхових премій до загальної кількості населення, відношення загальних страхових внесків до ВВП, обсяг сукупних страхових премій до кількості працівників в страховому секторі, коефіцієнт перестраховування, частина страхових премій, які зберігаються на рахунках страхових компаній та частка Life страхування). Даний показник краще б описував тенденцію розвитку страхування досліджуваних країн, якби включав більшу кількість вхідних показників.

3. Під час моделювання структурних зв'язків між динамікою розвитку агрострахування, аграрного сектору та рівнем продовольчої безпеки України в підрозділі 2.2 авторка детально розписує систему взаємодії між трьома відповідними латентним змінними. Однак в контексті загальної теми дослідження не вистачає аналізу поточних тенденцій у розвитку вітчизняного аграрного сектору та страхових компаній, які є лідерами в Україні за напрямком агрострахування.

4. У підрозділі 2.3 авторка представляє особливо цікавий метод, який дозволяє визначити пороговий рівень середньомісячного доходу домогосподарств, за якого максимізується участь українських домогосподарств в операціях медичного страхування, а також обсяг економії державних витрат на охорону здоров'я, якого можна досягти за цієї умови. В основі даного методу лежить використання ітераційного методу Брауна-Робінсона. Роль гравців під час побудови відповідних платіжних матриць виконують домогосподарства, держава і страхові компанії. Однак, виникає запитання, чому авторка під час моделювання використовувала інформацію лише про десять страхових компаній, які ведуть свою діяльність в Україні.

5. Під час моделювання впливу рівня інноваційності країн на розвиток страхування, представленою в підрозділі дисертації 3.2, авторкою розроблено відповідний методичний інструментарій, що ґрунтується на використанні кількох панельних багатofакторних моделей. Чи можна на основі отриманих результатів даного моделювання зробити комплексний висновок щодо взаємодії між рівнем інноваційного розвитку країн і розвитком страхування?

6. У підрозділі 3.1, де проводиться аналіз основних тенденцій у розвитку страхових інновацій, для повноти дослідження необхідно було б додати огляд відповідного нормативного забезпечення, яке нині використовується для регламентування іншуртек в Україні та світі.

Проте представлені зауваження носять дискусійний характер і ніяким чином не зменшують високий науково-теоретичний рівень проведеного дослідження.

9. Загальний висновок дисертаційної роботи та її відповідність установленим вимогам.

Дисертація Сідельник Наталії Юріївни на тему «Розвиток страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій» є повністю завершеною. Представлені наукові положення характеризуються науковою новизною та практичною цінністю. Авторський внесок проявляється у розвитку теоретичних та методичних засад, методичного інструментарію розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій.

Дисертація виконана на високому рівні, містить низку цінних теоретичних положень, методичних підходів та практичних рекомендацій, що дозволяють в цілому удосконалити наукове підґрунтя розвитку страхування.

Усі дискусійні положення, представлені у відгуку, носять виключно рекомендаційний характер і ніяким чином не здійснюють вплив на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Тема дисертації актуальна, мета роботи – повністю досягнута. Тематика дослідження відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа і страхування» з галузі знань 07 «Управління та адміністрування». Обсяг роботи та якість оформлення відповідає чинним вимогам щодо дисертацій, які подаються на присудження наукового ступеня доктора філософії.

Загалом дисертаційна робота Сідельник Наталії Юріївни відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Сідельник Наталія Юріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа і страхування».

ОФІЦІЙНА ОПОНЕНТКА:

Докторка економічних наук,
професорка, директорка Інституту
післядипломної освіти

Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Наталія ТКАЧЕНКО

Підпис
вченої
Наталії Юріївни

